

що проходять через неї» [3, с. 19]. Самостійницький білоруський уряд логічно передбачав, що у такому разі «створення Чорноморсько-Балтійського економічного союзу мало б упасти, ізолюючи Балтику й Чорноморське узбережжя в самостійні економічні організації й висуваючи економічний союз Росії та Польщі», як це загалом і сталося після польсько-радянського порозуміння.

Список використаних джерел

1. Матвієнко В., Головченко В. Історія української дипломатії ХХ століття у постатях : Монографія. К. : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2001. 266 с.
2. Яцюк М. В. Формування Директорією УНР основних засад зовнішньої політики (кінець 1918–1920 рр.). *Вісн. Харк. ун-ту. Історія України*. 1998. Вип. 2 (№ 401). С. 77–85.
3. Бондзик В. Україна-Білорусь: Еволюція взаємовідносин. *Республіканець*. К.; Львів, 1995. № 1–2. С. 17–20.

Юлія Глібчук

РОМАН Ф. ГЕРБЕРТА «ДЮНА» ЯК ПОЄДНАННЯ РІЗНОМАНІТНИХ ДИСКУРСІВ: РЕЛІГІЯ, ЕКОЛОГІЯ, ПСИХОЛОГІЯ

Роман Френка Герберта «Дюна» став відомим не лише завдяки статусу першої космічної опери, але й завдяки своєму складному сюжетові, який об'єднав ті сфери людського буття, навколо яких формуються культури: релігія, політика та екологія. Зрозуміло, що такий роман міг бути написаний лише людиною, яка глибоко досліджувала кожен з цих аспектів, а також їх взаємозв'язок.

«Цикл романів “Дюна” можна впевнено позиціонувати як новітню філософську течію, алегоричне світосприйняття, передбачення майбутнього сучасної людської цивілізації» [4, с. 479].

У роки, коли Ф. Герберт писав «Дюну», релігія була рідкісною гостею в науково-фантастичних творах про майбутнє, а якщо і з'являлася, то на задвірках, чисто номінально: оскільки вважалося, що люди майбутнього перестануть вірити у будь-що, що науково неможливо підтвердити. На відміну від багатьох письменників-фантастів свого часу, Ф. Герберт не вірив, що релігія є застарілою інституцією, а натомість буде тим інструментом, що й надалі матиме неймовірну владу над людством.

Трактування релігії у романі теж відрізняється своєю ідентичністю: інший світ, без образів якого не обходиться жодна релігія, письменник фактично

вносить усередину людини і все стає складнішим і глибшим. У «Дюні» Бог є цілком реальним, тим – що може бути створене, і це відбувається і в «Творцях богів», і в циклі «Дюни».

І не зважаючи на те, що релігія являє собою джерело втіхи та сили протягом усього роману, письменник веде до того, що, створивши Бога, людство неминуче прийде до парадоксу, оскільки створення вищого створіння вимагає переваги над ним його творців. У творі постає питання: чи потрібна людям релігія як окрема сфера буття чи релігія є ще одною формою політики? Проаналізувавши роман, можна побачити, що не зважаючи на першочергову роль релігії у житті людей, вона пропонує шлях до влади як ніщо інше. Моральні та духовні стимули релігії можуть спонукати до сліпого наслідування та поклоніння лідерам, які не завжди використовують таку відданість для блага своїх підлеглих.

«When religion and politics travel in the same cart, the riders believe nothing can stand in their way. Their movement become headlong – faster and faster and faster. They put aside all thought of obstacles and forget that a precipice does not show itself to the man in a blind rush until it's too late» [2, с. 412].

З релігійним дискурсом пов'язаний психологічний аспект роману. Френк Герберт вдало показує, що будь-яка влада – чи політична чи релігійна – засновується на психологічному маніпулюванні людьми. Світ автора – це світ симуляцій, де всі аналізують рухи, слова, навіть найменші рухи м'язів, найменшу зміну інтонації. І всі герої грають у цю гру. Нічого з того, що говорять герої, не є певним і не може протистояти абсолютному сумніву, який панує у цьому всесвіті. Сила полягає в пристосованості, а не в стійкості. З іншого боку, цивілізація намагається створити і підтримувати безпеку, в намаганні мінімізувати різноманітність і зупинити зміни. А це, за ідеєю роману, можна зробити, лише викоринивши таку людську рису як страх перед змінами. Тому головний герой постійно повторює як мантру: «Fear is the mind-killer. Fear is the little-death that brings total obliteration. I will face my fear. I will permit it to pass over me and through me. And when it has gone past I will turn the inner eye to see its path. Where the fear has gone there will be nothing. Only I will remain» [2, с. 9].

Насамперед автор спирався на традиційний месіанський зразок, прагнення до кращого майбутнього, яке демонстрували пригноблені народи. Потім він показав структуру лідерства – як функціонує суспільство з вбудованими очікуваннями щодо того, хто керуватиме, а хто піде за ним – і дослідив природу харизматичних міфів і можливість маніпулювання несвідомим у кожному з нас.

Найяскравішим прикладом цього є народ фрименів, якому для боротьби з тиранією потрібен був лідер, за яким вони б слідували, який вказав би на шлях до їхнього майбутнього. Цим автор хоче показати, що це проблема цілого людства – постійно чекати на месію, замість того, щоб

шукати самим способи покращити своє життя. Письменник доводить, що помилки, допущені лідером (або зроблені від імені лідера), збільшуються в прямій пропорції до кількості людей, які його сліпо наслідують. Тому варто остерігатися таких «героїв» і покладатися на власні судження та досвід і нести особисту відповідальність за це [1, с. 169–172].

Батько доктора Кайнса є першою людиною, яка використовує релігію як метод згуртування фрименів для своєї справи – перетворення Арракіса з пустельної планети на квітучий зелений світ. А головний герой, Пол Атрід, переслідує ті ж цілі що й доктор Кайнс, але він використовує свою релігійну владу над фримерами, позиціонуючи себе їхнім месією, з метою отримати контроль над усім Імперіумом. Пол володіє містичними здібностями, які виходять за межі елементарної обізнаності чи інтелекту, але його розумне використання релігії є його найпотужнішою перевагою. Це вкотре доводить, що будь-які вірування базуються на знанні психології людини та вмілому маніпулюванні нею, а також на неможливості відмежування релігії від психології.

Найцікавішим у «Дюні» є те, що у романі новою релігією для героїв стає не конкретне божество, а середовище їхнього існування, тобто екологія. Наприклад, вірування фрименів засноване не на концепціях Бога, а на науці про екологію. Тому вони обирають своїм месією лідера, який обіцяє екологічне процвітання. І це ще не все: проблеми екології знаходяться в центрі конфліктів і дискурсів роману та його численних продовжень.

Проблема планети Арракіс, на якій відбуваються основні події, полягає у її несприятливих для життя умовах. Вона по суті є пустелею, яка практично без води і зелені. Тому, не зважаючи на всі політичні перипетії між головними героями, автор спрямовує основну увагу на питання екології та його значущість.

При цьому Ф. Герберт не просто говорить про важливість екологічної проблематики та необхідність берегти екологічну рівновагу. Він іде значно глибше, показуючи, як екологічні умови формують культуру, структуру суспільства, психологічний портрет людей, які живуть у певній екологічній ситуації. Звісно, це може накласти певний відбиток і на релігійні вірування, які віддзеркалюють так чи інакше екологічну ситуацію, у якій перебувають.

Ф. Герберт майже винайшов концепцію вченого-еколога через другорядного, але дуже важливого персонажа Ліет-Каенса, який промовляє істину: «What the person who does not know anything about ecology does not understand is that it is a system. A system that maintains a certain stability that can be broken by a single mistake. And those who ignore ecology may not intervene until it is too late. The highest function of ecology is the understanding of consequences» [2, с. 538].

Письменник веде до того, що екосистема стабільна не тому, що вона

безпечна і захищена, а тому, що містить достатню різноманітність для виживання певних організмів, незважаючи на різкі зміни в навколишньому середовищі та інші несприятливі умови.

Очевидним є те, що у романі «Дюна» рішення автора дослідити поведінку народу у взаємозв'язку зі своїм месією на тлі екологічних проблем не є випадковим. Ф. Герберт акцентує увагу на тому, що насправді є важливим для людства. Це не матеріальні блага, статуси чи досягнення науки, це те, завдяки чому людство може вижити, це - природа. Він веде до того, що будь-який лідер, навіть релігійний, повинен вказувати людям на результат їх негативного впливу на навколишнє середовище, на те, що вони лишають своїм нащадкам. Людство не повинно чекати, коли з'явиться той, хто вестиме за собою, а саме має формувати і облаштовувати життя у гармонії з навколишнім середовищем.

Таке змішання різних дискурсів вперше ставить релігію та екологію в діалог один з одним, що, безсумнівно, пояснює, чому «Дюна» вийшла за межі вузького світу жанрової наукової фантастики і досягла широкого визнання. В «The Louisville Times» писали: «Створення Гербертом цього всесвіту з його складним розвитком та аналізом екології, релігії, політики та філософії залишається одним із найвищих і найважливіших досягнень у науковій фантастиці» [3].

Отже, «Дюна» – це твір з тисячею облич, з тисячею граней, одночасно повчальний роман і релігійний трактат, політична і соціальна книга, екологічний маніфест. Цей надзвичайно актуальний роман багато чому навчає, розповідаючи про проблеми сучасного світу, про взаємини людини і природи, і - найголовніше - про саму людину і те, що її може чекати у майбутньому.

Список використаних джерел

1. Claeson, Thomas (1992). *Understanding Contemporary American Science Fiction: the Formative Period*. Columbia: University of South Carolina Press. ISBN 978-0-87249-870-9. pp. 169-172.
2. Herbert, Frank «Dune», London, UK : Hodder & Stoughton, 2021, 592 p.
3. Herbert, Frank (1976). «Praise for the Dune Chronicles». *Children of Dune* (2008 ed.). Penguin Publishing Group. ISBN 978-1-4406-3051-4. Retrieved May 24, 2020.
4. Колодко А. Цикл романів американського письменника-фантаста Френка Герберта «Дюна» як самобутнє явище в художній літературі, науковій думці та кінематографі другої половини ХХ – початку ХХІ століть. *Народознавчі зошити*. 2017. № 2 (134). С. 479.